

Consciència, natura i esperança en el discurs simbòlic de Maties Palau Ferré

RESUM

Aquest article tracta de l'obra religiosa de Maties Palau Ferré des del punt de vista del pensament no-creient dels autors. Ara que la crisi ambiental i d'espècie es manifesta amb molta cruesa, només essent primer conscients dels greus problemes que els humans estem generant al planeta podrem tenir l'esperança que la Terra i la nostra pròpia espècie tirarem endavant. És aquest mateix triomf consciència-natura-esperança el que dóna plena vigència al discurs simbòlic de Palau Ferré.

RESUMEN

Este artículo trata de la obra religiosa de Maties Palau Ferré desde el punto de vista del pensamiento no-creyente de los autores. Ahora que la crisis ambiental y de especie se manifiesta con mucha crudeza, sólo siendo primero conscientes de los graves problemas que los humanos estamos generando en el planeta podremos tener la esperanza de que la Tierra y nuestra propia especie saldremos adelante. Es este mismo trinomioconciencia-naturaleza-esperanza lo que da plena vigencia al discurso simbólico de Palau Ferré.

ABSTRACT

This article deals with the religious work of Maties Palau Ferré from the point of view of the unbeliever thinking of the authors. Nowadays, that the environmental crisis is very crudely manifested, only being aware of the serious problems that humans are causing to the planet we can hope that the Earth and our species will succeed. It is this same consciousness-nature-hope trinomial which gives full validity to the symbolic discourse of Palau Ferré.

Dr. Eudald Carbonell

(Ribes de Freser, 1953)

és prehistoriador. És Catedràtic de Prehistòria de la Universitat Rovira i Virgili i director de l'Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social. Codirigeix les excavacions dels jaciments arqueològics i paleontològics de la serra d'Atapuerca.

Dr. Policarp Hortolà

(Badalona, 1958)

És biòleg i Investigador Ordinari de la Universitat Rovira i Virgili i cap de la Unitat d'Arqueologia Molecular de l'Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social.

Ambdós són membres de l'Àrea de Prehistòria de la Universitat Rovira i Virgili (URV).
i l'Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social (IPHES).

Consciència, natura i esperança en el discurs simbòlic de Maties Palau Ferré

Eudald Carbonell *eudald.carbonell@urv.cat

Policarp Hortolà *policarp.hortola@urv.cat

Vagi per endavant la nostra condició de no-creients. Malgrat això, en aquest curt escrit volem tractar de l'obra religiosa de Maties Palau Ferré perquè tractar aquest tema és parlar de la creació d'un artista montblanquí compromès, en paraules d'ell mateix, amb «un missatge de vida que entri pels ulls». Les religions tenen sempre, en major o menor mesura, representacions icòniques importants, en les quals l'estètica visual (dibuix, pintura, escultura, arquitectura), la música, el cant o fins i tot els estats alterats de consciència (ingesta de fongs i plantes amb substàncies psicotròpiques al·lucinògenes) acosten als seus practicants a la divinitat. Palau Ferré, però, fa servir la temàtica religiosa en un sentit ampli, alliberat de les imposicions d'una concepció opressora del fet religiós. No es tracta de l'expressió dels dogmes de la religió catòlica o de la fe pròpiament dita, ans d'una simbologia artística.

Els nuclis vertebradors del discurs simbòlic de Palau Ferré són la consciència, la natura i l'esperança. Aquests tres conceptes es concreten en un únic mot: vida. És a dir, es tracta de l'expressió de les idees, de l'interès pel món i pel propi entorn de la nostra espècie per parlar de la vida. En tenim dos bons exemples en el seu dibuix de Sant Francesc d'Assís (fig. 1) i en el Crist pintat per al monestir de Poblet (fig. 2).

Palau Ferré té preferència per l'esperit franciscà d'amor a la natura, amb tot el que això representa de consciència de respecte al planeta. Aquest és el motiu del Sant Francesc d'Assís. Mentre té un colom junt a l'orella i un altre menjant de la seva mà, els ulls de l'home sant, molt oberts, s'adrecen directament a l'espectador i la seva consciència. És com si ens volés transmetre la idea que em d'escoltar a la natura (el colom que «li parla» a l'orella) i protegir-la (el colom que «és alimentat» a la seva mà). La mateixa idea de vida la trobem en el Crist de Poblet. Es tracta d'un quadre basat en tonalitats del vermell. Per a l'artista en qüestió, el vermell és color de vida. Podríem afegir aquí que el vermell és font de vida, com el líquid vital: la sang no vessada. La creu només es troba insinuada, i –malgrat ésser un quadre en vermells – no hi ha cap senyal de vessament de sang, de ferides obertes. Els ulls són plens de vida. El Crist pintat no és un Crist derrotat. És un Crist viu, amb esperança: esperança en la humanitat.

Encara que és molt complicat determinar empíricament quan neix alguna forma de creença o religió, els rituals ens poden deixar rastres susceptibles de ser investigats. Els rituals són representacions efectives d'un tipus de plantejament idealista que ha arribat, encara amb una gran força, fins al segle XXI. Mirant enrere, podem recular fins a fa cinc-cents mil anys, durant el plistocè mitjà, per trobar un registre que pot ser inferit com un comportament ritual per part d'uns éssers que, encara que no pertanyen a la nostra espècie, són humans. A la *Sima de los Huesos*, en plena serra d'Atapuerca (Burgos), hem trobat una peça de quarsita vermella

i marró tallada bifacialment, la funció de la qual fou probablement ritual. Aquesta peça estava associada a milers de restes òssies d'*Homo heidelbergensis*. De ben segur, el fons d'aquest avenc va ser el lloc on aquells humans decidiren que havien d'anar els seus congèneres un cop morts. Aquest és possiblement el primer ritual mortuori de la història conegut fins ara. Es tractaria, doncs, de l'inici d'una manera de pensar i fer transcendent –una manera religiosa, podríem dir– que ha subsistit fins als nostres dies.

L'anàlisi de la realitat de manera idealista es manifesta a través dels cultes, les adoracions, els mites, etc., i ha estat constant i universal en les cultures humanes. La necessitat de contingència humana, més enllà del comportament etològic animal, quan la consciència emergeix com a realitat social, necessita formes sofisticades de diferenciació de la resta d'éssers vius per tenir identitat pròpia. Les noves formes d'entendre el món serveixen també per estructurar-lo, de manera que les religions o els mites, manifestats per determinades formes de culte, tenen un paper molt important en la generació de cohesions i l'establiment de jerarquies socials en la història humana. El poder entén que la religió és un instrument que permet manipular fàcilment a les masses, alhora que, en ser un element inconcret –lligat a la superstició–, pot ser fàcilment dogmatitzat.

La universalitat de les religions i el rol històric que tenen en la coerció, la cohesió i l'establiment estratègic de relacions de poder fan que tinguin una forta consistència com a ideologies socials. Els mecanismes més comuns per mantenir la tensió solen ser els de la por i el càstig. També el premi quan ets a l'altre món són realitats fictícies que comparteixen moltes d'aquestes estratègies idealistes i acientífiques –en tant que no-contrastables. El procés evolutiu ha generat una gran quantitat de coneixement idealista, producte del desconeixement de la realitat i de la manca de mètodes i mecanismes per adquirir-lo. Aquests productes evolutius de la superestructura s'han arribat a acceptar com una cosa existent, amb una base seriosa, i han estat sustentats per quelcom metafísic que hom anomena fe i que no es pot qüestionar; és a dir, quelcom que és l'antítesi del coneixement científic.

La socialització a través de les creences ha fet que la fe es converteixi en un instrument de dominació i no en l'expressió personal de sentiments o pulsions desconeguts. En el discurs de la comprensió de l'evolució social, les aportacions de la creença han de ser enteses com un mecanisme que, ara per ara, té poca viabilitat. En l'estructuració de la consciència d'espècie no hi ha cap racó en què la creença pugui jugar un paper contingent; més aviat és un «comportament fossilitzat» que pot perjudicar posant contradiccions i pals a les rodes de la realitat a través de missatges atàvics i formes antigues d'entendre el món. En la nova consciència d'espècie, la viabilitat dels idealismes ha de ser complementària i basada en les creences personals, no en estructures jeràrquiques i manipuladores.

Les formes de cohesió han de generar-se a partir de la capacitat explicativa del mètode científic i de la voluntat humana per socialitzar el coneixement. Per això contemplem amb estupor com encara avui dia, teories pseudocientífiques pretenen imposar-se com a «paradigma científic» des de fóra de la ciència, per mitjà del poder econòmic, social i polític. Aquest és el cas del moviment conegut com a «disseny intel·ligent» (DI). Aquest, a diferència dels moviments antievolucionistes anteriors, ha anat guanyant ràpidament adeptes dins del catolicisme. El DI, en ajustar-se pretesament a tots els criteris de demarcació d'una teoria científica, seria com

a tal capaç de competir amb l'evolucionisme en peu d'igualtat. Apartant-se de les fracassades estratègies dels seus predecessors partidaris de la historicitat més o menys «literal» de la Bíblia –amb el seu Adam i Eva, el Jardí de l'Edèn o el Diluvi Universal–, el DI intenta furgar abrivadament en les entranyes de la biologia evolutiva, a la recerca de llacunes insalvables amb les que poder enderrocar l'edifici de la teoria de la selecció natural.

El DI sosté que certs trets de l'Univers i dels éssers vius s'expliquen millor per una causa intel·ligent, no per un procés no dirigit com el de la selecció natural. El DI es basa, doncs, en l'existència d'un «dissenyador». Encara que, en principi, la idea d'un déu no és una condició *sine qua non* per a la teoria del DI, les élites intel·lectuals d'aquest moviment solen coincidir en què tal dissenyador tindria els atributs del que en les tradicions monoteistes com la judeo-cristiana es considera Déu. El creacionisme, com a corrent idealista que és, té un cos de coneixement molt dèbil que no resisteix cap embat metodològic de tipus científic. La visió finalista del món no té cabuda dins de la ciència. Només la té dins de la fe interior de cadascun, doncs està fora de tot contrast científic.

L'evolucionisme resisteix bé la contrastació empírica, a la vegada que té suficient valor resolutiu en la predicció, per la qual cosa és una teoria científica. El creacionisme, en canvi, no és més que un artifici intel·lectual pseudocientífic, que permet generar una explicació irracional d'un fet biològic (la diversitat dels éssers vius) fora de la pròpia biologia. No obstant, la seva

Figura 1. Dibuix de Sant Francesc d'Assís.

Figura 2. Pintura de Crist per al monestir de Poblet.

relació amb la societat d'on sorgeix és molt consistent, atès que implica una visió del món determinada i es converteix, així, en una forma més de control social. Al llarg de la història han hagut diversos intents d'instrumentalitzar la ciència en funció d'interessos socials a crear paradisos artificials (creacionisme religiós, racisme polític, etc.). No obstant, a la llarga tot fonamentalisme ha acabat per fracassar per la seva pròpia inconsistència intel·lectual.

Ara que la crisi ambiental i d'espècie es manifesta amb molta cruesa, és possible que la humanitat cerqui refugi en idealismes, religions o tal vegada en l'esoterisme. L'ecologia ens ensenya que tot el que passa al planeta ens afecta, que tot està relacionat i no hi ha res que es pugui dissociar. Ens hem d'acostumar a viure i sobreviure amb aquesta realitat. Per això, només essent primer conscients dels greus problemes que els humans estem generant a *Gaia*, la mare Terra, podrem després tenir l'esperança que aquest planeta, viu i blau, tirarà endavant. I, amb ell, l'*Homo sapiens*, la nostra espècie. És aquest mateix trinomi consciència-natura-esperança el que dóna plena vigència al discurs simbòlic de Palau Ferré.

Agraïments

El autors volen agrair a Rosa de les Neus Palau el seu permís per a reproduir aquest article, el qual forma part del llibre Palau Ferré: Obra artística de temàtica religiosa (Fundació d'Art Palau Ferré, Montblanc).

També, a Conrad Hortolà per la seva anàlisi visual dels exemples d'obra religiosa de Palau Ferré que apareixen en aquest article.